

Мәмбетов Ж.,

М. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының
жетекші ғылыми қызметкері, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: zholdas_19@mail.ru

АҚЫН БАУЫРЖАН ЖАҚЫПТЫҢ ЛИРИКАСЫ

Мақалада белгілі ақын Бауыржан Жақыптың шығармашылық өсу жолы, ақын лирикасының көркемдік ерекшелігі жан-жақты сөз болады. Зерттеуші Б. Жақып шығармаларының идеялық мұратын айқындап қана қоймай, оның сөз қолданудағы өзіне тән даралық сипатын, стильдік ерекшелігін де нақты талдап көрсете алған. Зерттеу жұмысында ақынның әр кезеңдерде жазылған лирикалары ғылыми-теориялық тұрғыда салыстырыла талданып, зерделенген. Әр жылдары шыққан өлеңдер жинақтарынан мысалдар келтірілген.

Түйін сөздер: лирика, психологизм, символизм, поэтика, сюжет, композиция, лирикалық қаһарман, философиялық лирика.

Mambetov Zh.

The lyrics of Baurzhan Zhakup

The article discusses the ways of formation of famous poet Baurzhan Zhakup's creativity, also the artistic features of his lyrics are comprehensively investigated. The author not only reveals the ideological and thematic content of the works of B.Zhakup, but also reveals the originality of his style and language. The work shows comparative and scientific-theoretical analysis of the poet's lyrical works written in various periods of his life. There are some examples of the poems created by him in various years.

Key words: lyrics, psychologism, symbolism, poetics, plot, composition, lyrical hero, philosophical lyrics.

Мамбетов Ж.

Лирика Бауыржана Жакупа

В статье рассматриваются пути становления творчества известного поэта Б.Жакупа и всесторонне исследуются художественные особенности его лирики. Автор не только раскрывает идейно-тематическое содержание произведений Б.Жакупа, но и выявляет своеобразие его стиля, языка. В работе проводится сопоставительный и научно-теоретический анализ лирических произведений поэта, написанных в различные периоды его жизни. Приводятся примеры из стихотворений, созданных в разные годы.

Ключевые слова: лирика, психологизм, символизм, поэтика, сюжет, композиция, лирический герой, философская лирика.

Ақындық өнерге сол сексенінші жылдары келген толқынның ішінде өзінің асау жырларымен есте қалған, лирикалық жанрда да, эпикалық жанрда да өндіріп жазып жүрген бүгінгі белгілі ақынның бірі – Бауыржан Жақып. Бауыржанның алғашқы жырлары өз дәуірінің барлық ақындары секілді Отан, туған жер, комсомолдар, тың игерушілер,

ғарышкерлер туралы болып келеді. Жас ақын айнала қоршаған ортадан нені көрді, кеңестік идеология нені қалай ұқтырды ол солай жаза бастаған еді. Оны басқаша жазбады деп өткен уақыт үшін кіналай да алмаймыз. Өйткені кеңес заманында кез-келген құбылысқа өзінше ой айту, субективті пікір білдіру ол қоғамның мүддесіне жат болатын.

Ол тұстағы ақындардың негізгі тақырыптары жарқын болашақ туралы, алдарында өткен аға ұрпақтың, төңкерісшіл ата-бабаларының ерліктері жайлы ғажайып оқиғалардан сыр тую, коммунистік идеологияның арқасында бала күнінен санаға орныққан бақытты өмірді жырлау болды. Кез-келген адамды өмір мен өлім, айнала қоршаған орта мәселесі толғандырмай қоймайды. Қолына қалам ұстаған ақын ешқашан да өзінің айналасында өтіп жатқан құбылыстарға риза болған емес, ол әрдайым жақсылық пен жамандық туралы, зұлымдық пен әділдік туралы, өмірдің мәні мен мазмұны туралы толғанып ой толғауға бейім тұрады. Оның жырға өзек еткен тақырыбы көбінесе өз тағдырымен, өз өмірімен сабақтас болып келеді. Сондықтан да Бауыржанның алғашқы шығармаларының өзінен-ақ оның туған жері, өскен ортасы, білім алған, алғаш қадам басқан аймақтары жайындағы алғашқы таным-түсініктерін, солардан түйген ойлары мен жылт еткен сезімдерін көре аламыз. Бұл Тек Б. Жақыпқа ғана емес, шығармашылық жолын сол тұста бастаған барлық талант иелеріне тән құбылыс. Кез-келген талант иесі – **ол қашан да болса өз дәуірінің ұлы болып қала бермек.** Бауыржан да қолына қалам ұстаған **бозбала шағынан бастап-ақ өзіне таныс** оқиғаларды өз өлеңіне арқау етеді. Оның балаң кезіндегі жырларынан кеңестік дәуірге тән саяси ұраншылдықты, комсомолдарға тән патриотизмді айқын аңғарамыз. «Бір гитара, бір **сыбызғы, тың күркесі...**», «**7 ноябрь. Алматы кеші**» өлеңдерінен сол дәуірдің саясатының лебін **сеземіз. Ақынның балауса лирикасынан** сол заманның сазын ұғамыз, ақынның өмір жолының кейбір қалтарысын тап басып танығандай боламыз.

Мереке қуанышын алып келіп,
Отаным жатыр бүгін салют беріп.
Сол салют нұрландырып айлы аспанды,
Тағы бір таңғажайып той басталды, –

дейді [12]. Бұл ақынның кеңестік мереке күніне шынайы таңданысы, қылаусыз таза сезімінің көрінісі. Бауыржанның алғашқы өлеңдерінің «Туған жерім», «Ауыл түні», «Бәйге», «Семей», «Алатау», «Қара шаңырақ», «Қостанайға барсаң егер» деген тақырыптарына қарап отырып-ақ оның жүрген жерлерін, көрген, білген, көңіліне түйген ойлары мен құбылыстарын тануға болады. Ақынның алғашқы жырларындағы көркемдеуіш құралдарының өзі де сол өзі көрген

аймақтың «шөкімдей ақ бұлты» мен «көк өрім шыбығы» болып келеді.

Кел күнім, кел жылдарым, кел айларым!
Жатқандай дүбір күтіп кең аймағым.
Шөкімдей ақ бұлт көрсең көк жүзінен,
О, жұртым, менің жырым деп ойлағын.

Ұзатқан қыздай өзен сыңсып аққан,
Таттың-ау сен де талай жыр-шұбаттан.
Көк өрім шыбық көрсен көктемде,
Ойларым ол да менің бүршік атқан [15].

Аталған өлең жолдарынан жас ақынға тән жоғары пафосты, өзінің ақындық өнеріне деген сенімді, жас талант иесіне тән асқақ арманды тануға болады. Өлең мазмұны өзінің алдындағы ақындардың ойларымен үндес екендігін де жасыра алмаймыз. Жас ақынның бұл өлеңінен өзгелерге еліктеуден әлі де болса арыла алмай жүргені аңғарылады.

Ақынның кейбір өлеңдерінде өзін қоршаған ортаның сырларына, өзін толғандырған құбылыстардың әр алуан мәні мен мазмұнына өзінше баға беріп, ой толғауға машықтана бастағаны байқалады. Мысалы, өзі оқыған оқу орны КазГУ-ге арналған «Қара шаңырақ» деген өлеңін алып қаралық:

Атыңды қайталаудың керегі не,
От бердің, шабыт бердің өлеңіме,
КазГУ-ім теңіз бе едің? Қойнына еніп,
Білімнің сүнгіп барам тереңіне.

Жастықтың шертіледі күйі күнде,
Арманның арналмайды сыйы кімге?!
КазГУ-ім аспан ба едің? Мен бір құсың,
Білімнің шырқап келем биігінде [32].

Мұнда да өзі көрген, өзіне таныс құбылыстарға сүйсіну, соны дәріптеу басым. Бұл ақынның сол кездегі өзіндік ойы, жасаған тұжырымы. Бірақ философиялық лирика емес.

Әрине кез-келген ақынға философиялық ой толғау оңай дей алмаймыз. Онда табиғат лирикасындағыдай өзінің сезімін, көңіл-күйін ғана беріп қоя салмайды, философияға бару үшін қаламгерге оқырманды ойландыратын өмірлік тәжірибе, терең білім керек.

Поэзия жанрында қай халықта болмасын табиғат лирикасына соқпай кеткен ақынды кездестіру қиын. Әлем әдебиетінің тарихын парақтай отырып сонау ежелгі Мысырлықтар мен Вавилондықтардың да, Шумерлер мен антикалық дәуір әдебиеті өкілдерінің шығармаларынан да әсем пейзажды, басқа да гимндер

мен көне жырлардың астарынан табиғат туралы толғаныстарды кездестіре аламыз. Ол ақындар үшін сұлулықты сезінудің, сол сезінген таным-түсінігін поэтикалық тілмен әдемілеп бейнелеудің бір тәсілі болып қалыптасып қалған еді. Әрине дәуірлер дүбірі, замана доңғалағы ауысқан сайын ол пайымдаулардың аздап та болса өзгертінді белгілі. Бауыржан Жақып та өз өлеңдерінде табиғат анаға деген сүйіспеншілігін, оның әсемдігі мен тылсым сырларын өлең өріміне айналдырып, көңілге қонымды жырлар жазды. Ақынның алғашқы жырларының көбі негізінен өскен ортасы туған жеріне, ата мекеніне, ауыл тақырыбына арналған. «Бозторғай», «Ымырт», «Ауыл түні», «Көкпекті», «Табиғат спартакиядасы», «Көктем келсе...», «Таңсәриде», «Шешіліп ақ ақар шекпені», «Ақ нөсердің астында», «Түнгі Ертіс жағасында», «Жаңбырдан соң», «Шілденің ыстығы», «Күз», «Жаңа жылда жауған қар» деген лирикаларынан жас ақынның табиғаттың әр алуан өзгерістерін көркем бейнелеуге деген ұмтылысын аңғарамыз. Сол бозбала кезінің өзінде-ақ Бауыржанның қаламынан туған:

Бұлт – әже ақ кимешек киіп алып,
Тоқиды кемпіркосақ – алашасын, –

деген өлең тармақтарынан ұлттық дүниетанымдағы қарапайым көріністердің өзін сұлу суретке айналдыруға машықтана бастағаны анық байқалады [26]. Ақ кимешекті әжені бұлтқа, ал өзіміз күнде көріп жүрген кемпіркосақты алуан түсті алашамен салыстыра бейнелеуі ұтымды метафора екенін ешкім де теріске шығара алмақ емес. Бұл сол кезеңдегі жас ақын үшін үлкен жетістік болатын.

Ақындар тек қана жақсы өлең ғана тудырады, оларда қателесу, көркемдігі солғын шығарма болмайды деген түсінік жоқ. Қандай шығармашылық тұлға болса да оның шығармалары тек қана біркелкі ғажайып туындылардан тұрады деп кесіп айта алмаймыз. Шығармашылық – ол күрделі процесс. Кез-келген шығарманың өмірге келуі ол адам сезімінің толқынысынан ғана емес, оның ақыл-ойының да жемісі. Сондықтан да онда кейде мінсіз таза асыл туындылармен қатар бір қайнауы ішінде, шала дүниелердің де жүруі заңдылық. Ол шығармашыл тұлғаның көңіл-күйіне, шығармашылық қабілетінің сол кездегі деңгейіне, білімі мен ақыл-парасатына, керек болса сол күнгі оның психологиялық жағдайына да қатысты болатынын бүгінгі ғылым дәлелдеп отыр. Мысалы, «Ақ нөсердің астында» деген лирикасында Бауыржан тың метафора табам деп

өзінің негізгі ойын жоғалтып алған сияқты. Көз жеткізу үшін оқып көрелік:

Шежіресі шындықтың –
Фотограф бұл аспан.
Суреттері тірліктің
Тарихымен ұласқан.

Фотограф түсінді,
Жетті ме екен, талып үн?!
Мені де бір түсірді,
Жарқ еткізіп жарығын [18].

Мұнда біздіңше ешқандай да жаңалық жоқ. Найзағайдың жарқылын фотографқа теңеу ұтымды шыққан образды сурет дей алмаймыз. «Фотограф түсінді, Жетті ме екен, талып үн?!» деген екі тармақ келесі екі тармаққа ұйқас үшін ғана алынған сықылды. Әлсіз аллегория, мағынасы күңгірт. Бұл Бауыржан Жақыптың поэзия табалдырығын аттаған алғашқы адымдарындағы шалыс басқан тұстары. Қателік – ол өнер жолындағы сабақ, онан тағлым алу, өзінді өзің қайрау, жаңа жетістіктерге қол созу шығармашылық тұлғаның басты міндеті.

Шығармашылық өнер ылғи да талмай ізденуді, жаңашылдықты талап етеді. Бауыржан да өз шығармашылық өнерінде үлкен биіктерге қол жеткізсе, шеберлігін қалыптастырса – ол оның сол өнер жолындағы талмай ізденуінің, оқып-тоқуының нәтижесі.

Ақынның көптеген өлеңдері өзін бағып-қаққан, өсірген, еркелеткен әжесіне арналады. Өзінің жақсы көрген адамына өлең арнау ертеден келе жатқан дәстүр. Оған А.С.Пушкиннің «Нянясын» мысалға келтірсек те жеткілікті шығар. Бауыржанның бір топ өлеңдері әжесіне деген сағыныштан туғанын аңғарамыз. Ақын өз көңіліндегі сағынышты поэзия тілімен образды түрде жап-жақсы жинақтап жеткізе алған. «Мәңгілік сағыныш» деген лирикасында жас ақын:

Отырушы едің ұршықпен
Уақытты қоса иіріп,

немесе,

Сен жоқта көңіл серги ме,
Сағындық аңсап, бұл шыным
Иесіз қалды төргі үйде,
Киелі сенің ұршығың, –

деген өлең мазмұнынан Бауыржанның ақындық қарымын, ойының тереңдеп, сөз талғауда үлкен жетістікке жете бастағанын байқаймыз [17].

Бауыржан өзінің лирикалық шығармаларында қарапайым адамдардың психологиялық болмысын, сулу да сырлы мінезін, адам жанының терең толғаныстарын шағын ғана детальдар арқылы ашып беруге шебер машықтанған ақын. Оның тоқсаныншы жылдардағы шығармаларына арқау болған адамдар өзі таныған, араласқан, күнде көріп жүрген таныстары, достары, ауылдастары. Бірақ солардың әр қайсысының тағдыры, олардың қоғамдағы орны ақын үшін ерекше. Мысалы, «Ескі арба» деген лирикасында:

Тірлік атты өткелден,
Тірілердің бәрі асар,
Шөбін шапқан көк белден,
Өтті өмірден қара шал.

Шөп таситын ой қырдан,
Жегіп алып торы атын.
Жүрген жері той-думан,
Әзіл-күлкі болатын, –

деп адамның мына пәни жалғанда мәңгілік емес екенін білсек те, соны күнде ұғып, «тірлік атты өткелден» әйтеуір бір асатынымызды пайымдап жүрсек те оның философиялық мәнін дәл танып, тереңіне ой жібере қоймағандаймыз. Ақын шағын лирикасында ауылдағы қарапайым ғана қарияның өмірден өткенін хабарлай келіп, оның сол ортадағы орнын, өзгеше болмысын, мінезін өлеңнің екі тармағына шеберлікпен сиғызып жіберген. Онан кейінгі өлең жолдарынан сол қарияны еске алу арқылы берілген ақынның іштейгі монологын, лирикалық кейіпкердің психологиялық толғанысын сезінеміз. Зерттеушілер психологизмнің басқа жанрларға қарағанда лирикада әлдеқайда басым болатынын дәлелдеп келеді. Бауыржанның мына шағын лирикасынан да екі адамның көңіл-күйін қатар тануға болады. Өлеңде айналасындағы адамдардың есінде өзінің әзіл-күлкісімен, ақкөңіл ашық мінезімен есте қалған арбакеш шал мен сол қара шал арқылы өзінің өткенін сағына еске алып отырған ақынның өзі, яки лирикалық қаһарман бейнесі елес береді.

Ескі арбаның есімде,
Сағым бойлап жүзгені.
Сайын дала төсінде,
Сайрап жатыр іздері.

Жан-дүниеме енеді,
Сағыныштың сиқыры,
Құлағыма келеді,
Ескі арбаның шиқылы.

...Менің бала кезімдей,
Қайтып күндер қонар ма?!
Қара шалдың көзіндей,
Көрінеді сол арба [145].

Қоғам дегеннің өзі өзімізбен қатар өмір сүріп жүрген адамдар екеніне көз жеткіземіз. Ойға қаламыз, ақынмен бірге сағыныштың сырын бөлісеміз. Бауыржанның психологиялық лирикасы тек қана мұң, тек қан егілу емес. Оның ақындық сезімі бұл жерде терең де алуан қырлы, оны бір ғана сипаттамамен түсіндіре салу қиын.

Б. Жақыптың 1996 жылы шыққан «Айдындағы аспан» жыр жинағындағы өлеңдер ақынның тоқсаныншы жылдары әлдеқайда өскенін, әрбір құбылысты жай ғана суреттей салмай, айнала қоршаған ортадан өзіне ғана тән сыр түйіп, философиялық толғанысқа бара алатын қарымының бар екенін танытады. Оның бұл тұстағы табиғат лирикасының өзінен табиғат сұлулығына тамсанып, сұқтануды ғана емес, айнала тіршіліктің мәңгілік қозғалыста болатыны туралы философиялық толғанысын айқын танымыз. «Тірі бәрі» деген лирикасында:

Сурет көріп туған жер келбетінен,
Табиғат бесігінде тербетілем.
Жел жүгіріп барады су бетімен,
Су жүгіріп барады жер бітімен, –

деп өзі көзімен көрген құбылысты ақындық қиялымен өзгеше сипатта ойната суреттейді. [7] Жеңіл оқылады, жүрекке жылы тиеді. Кеңістіктегі жел мен судың қатар жүгіріп бара жатуы бір жағынан қозғалыстағы әсем параллелизм, екінші жағынан айшықты аллегория. Ал тіршіліктегі осынау үйлесімді үдерістің, әдемі суреттің соңын ақын түйіндей келіп оймақтай ойға айналдырады, содан мазмұны терең философиялық тұжырым жасайды.

...Қозғалыс бар үздіксіз сондықтан да,
Тіршілікте бәрі ояу, тірі бәрі. [7]

Рас өмір, тіршілік көзі ол – қозғалыс. Күллі әлем белгілі бір заңдылықпен шырқобелек айналып тұрғанда қалай оны тірі емес дей аламыз. Бізге ғылым да солай үйреткен. Ақын соны әдемі жыр жолдамен көз алдымызға әкеліп отыр.

Қаламгер қай кезде болмасын көзімен көргенді, санасына түйгенді, өзін алаңдатқан мәселелерді, ойына қозғау салған проблемаларды жазады. Ел тәуелсіздік алғаннан кейінгі тұстағы қоғамдағы өзгерістер, адамдардың

арасындағы қарым-қатынастардың бұзыла бастауы, экономикамыздың тұралап, күллі халық базар жағалап кеткен тоқсаныншы жылдардың шындығы қандай еді? Оны да Бауыржанның өлеңінен тауып алуға болады.

Жүре тындап ел сөзін жөнелгендер,
Көбеюде байлыққа кенелгендер,
Халық қамын ойлаудың орынына,
Өз күйлерін күйттеген өлермендер.

Түсіме енді арқарлар саны азайған,
Бала азайған! – деп жатыр, – мал азайған.
Көрдім және өңімде көңілі жүдеу,
Көбейгенін ааналар қаны азайған.

Қалаларға жастарым жатса ағылып,
Соқыр сезім серік боп, ақсақ үміт.
Білім алу орнына сол шіркіндер,
Көшелерді кезіп жүр ақша қуып, –

дейді [25]. Бұл біздің қоғам басынан өткізген сол тұстағы таза ақиқат шындық болатын. Ақын уайымы бұл жерде орынсыз дей алмаймыз. Жүрегі елім, жұртым, Отаным деп соққан әр бір азаматтың сол тұста болып жатқан келеңсіз оқиғаларға бей-жай қарауы мүмкін емес еді. Біздің поэзиямыздың тарихында бодандық кезеңде туған «Зар заман» деген кезең бар. Бұл қолынан келер қайран болмай өкінуден, іштейгі сарыуайымнан туған толғаныс, ащы запыран өксік, қанжауыр қайғының ізі болатын. Біздіңше сол зар заман толғауы әр дәуірде қайталанып отыратын сияқты. Тоқсаныншы жылдардағы ақындар поэзиясынан да аталған сарыуайымның арнасын нақты байқауға болады. Тәуелсіздігіміз баянды бола ма, егемен ел болып кете ала ма екенбіз, экономикамыз дамып, өзге елдердің қатарына қосыла аламыз ба деген мәселелер ол кезде кімді де болса толғантқаны рас. Ал сол күрделі кезеңдегі Б.Жақып өлеңдеріне назар аударатын болса, оның да іштей торығып, «Сатулы бәрі», «Бағасын өзің тарих бер», «Жауар бұлттай бауырын шыңға басқан», «Әлдекімдер зіркілдеп», «Күндер өтіп барады, күндер өтіп» «Ақырзаман» деген өлеңдерін сол сарыуайымның әсерімен жазғанының куәсі боламыз. Оған айналғанда болып жатқан өзгерістер қатты әсер етеді. Жұрттың бәрінің сауда жасап, базар жағалап кеткенінен шошынған ақын «Сатулы бәрі» деген өлеңінде өз ойын былайша жеткізеді:

Сатулы бәрі бұл күнде,
Сол күйге халқым ұрынған.

Не дерсің заман шіркінге,
Бағасы күнде құбылған, –

деп сол кездегі өмірдің ақиқат шындығын жайып салады [21].

Бірақ ақынды ылғи да сарыуайымға салына берді десек артықтау болар. Елдегі экономикалық жағдайдың түзеліп, халық еңсесін көтере бастаған ХХІ ғасырдың басы Б.Жақыптың шығармашылық тақырыбына да өзгерістер әкелді. «Тәуелсіз Қазақстаным» деген өлеңі соның айғағы. Халық санасында ғасырлар бойы өшпей келе жатқан тәуелсіз ел болу арманын ақын былайша толғайды:

Ұрпаққа жетгі өзгемей
бәз алыстағы үн.
Қазақстаным,
Тәуелсіз Қазақстаным!

Ұлы Отанымыздың өзге елдермен иық теңестіріп, егемен ел ретінде әлемге таныла бастауы, елдің экономикалық әлеуетінің дамуы, ұлттық санадағы оң өзгерістер, ұлт рухын көтеретін іргелі істердің жүзеге аса бастауы да ақын назарынан тыс қалмайды. Алғаш рет Байқоңыр айлағынан ғарышқа қазақ азаматының көтерілуі ақын шабытын оятып, отаншылдық рухы күшті жыр болып құйылады.

Бостандығымның күн санап,
асқақтап әні,
Нұрлы болашаққа рухымыз
бастап барады.
Ғаламға жайдың аспанға
қазақ ұшқанын,
Қазақстаным,
Тәуелсіз Қазақстаным!

Кеудені кернеген қуаныштан, еліне, жеріне деген мақтаныштан туған өлең асқақ пафоста жазылған.

Жаңа ғасыр белесінде Б. Жақып шығармашылығы жаңа биікке көтерілді, қаламынан болмысы бөлек жыр жолдары туды, жаңа тақырыптарды игере бастады. Елімізде бостандық алған діни таным-түсініктер, бұрын айтуға тиым салынған тарихи тақырыптар ақын санасында екшеліп, өлең болып туып жатты. «Қожа Ахмет Яссауи», «Қылуат», «Сеңкібай қажы», «Шапырашты Наурызбай батыр», «Жамбылдың киесі» деген өлеңдерінде ақын өзін толғантқан халықтың ұлттық дүниетанымы мен тарихына қатысты мәселелерді көтереді. Бауыржан Наурызбай батыр туралы жырын дәстүрлі жеті, сегіз

буындағы жыр үлгісімен жазып шыққан. Бірақ көркемдігі жағынан тың теңеулер мен метафораларды үйлесімді етіп әдемі пайдаланады.

Бұлдыр да бұлдыр бұлт көшіп,
Бұлыңғыр жолды күрт кесіп,
Бұлағай заман болғанда.
Бұл орнынан жұрт көшіп,
Қалың қалмақ қаптаған,
Қазақтың жерін таптаған,
Қартының сүйегін күйретіп,
Қатынды шаштан сүйретіп,
Қызыл қарын баланы,
Найзасына түйретіп
Адымдап алға аттаған
Сонау бір қиын заманда, -

деген жыр жолдары сол баяғы көне жыр үлгісін еске салатыны жасырын емес. Яки, автор шығармасында Наурызбай бейнесін таныту үшін сол көне үлгіні әдейі таңдап алған. Бірақ автордың өзіне ғана тән стильдік ерекшелігі, сөз саптау тәсілі бірден байқалып тұрады. Әрине мұнан Бауыржан ежелгі жыр үлгісімен тағы бір батырлар жырын жазып шықты деген ой тумаса керек. Ондай жырды ақын жабайды да. Қазір ежелгі дәуірдегідей жыр, толғау, мысал өленді ешкімнің жазбайтыны белгілі. Оны ақындар жаза алмағандықтан емес, ондай жырдың пішіні қазіргі мазмұнға сәйкес келмейді. Кез-келген автор ондай жырды бүгінгі ойлы оқырманның қабылдамайтынын да жақсы түсінеді. Қазіргі поэзия ол – әсемдікпен астасқан әуезді дүние ғана емес, ойдың, білімнің поэзиясы. Сондықтан да ескі жырдың дәстүрлі ерекшеліктерін пішін жағынан да, мазмұн жағынан да өзгеше өрнекпен дамыту қазіргі поэзияның бір ерекшелігі деуімізге болады.

Бауыржан Жақып шығармаларының ішінде шоқтығы биік туындыларының бірі ол – «Абайдың қасқа бұлағы» лирикасы болып саналады. Бұл таза лирикалық толғаныстан, әдемі әсерден туған әсем де мазмұны терең өлең.

Абайдың Қасқабұлағы
Сағасы інжу-маржаннан
Жағасы жасыл пүліштен,
Тамшысы алтын, күмістен,
Жапырақ сүйген бетіңнен
Суыңнан сұлу гүл ішкен, -

деп деп басталатын өңшең айшықты метафоралардан басталатын өлең шумақтары расында да бір деммен оқылатын әдемі лирика. Ақын Қасқабұлақтың қазақтың даналары Абаймен,

Әуезовпен қатысын сөз ете келіп, оның қасиетін барынша жан-жақты ашуға тырысқан.

Біздің қазақтың өлең жүйесі силлабикалық екені жалпыға аян. Ол бізде атам-заманнан келе жатқан дәстүрлі жүйе. Орыс әдебиетінде де силлабикалық жүйе фольклорынан бастап он сегізінші ғасырға дейін негізгі түр болып келген. Ұйқас, ырғақ мәселесі қазақ поэзиясында әлі күнге шейін басты мәселе болып табылады. Соңғы жылдары басқа халықтардың жыр үлгілеріне қарап қазақ өлең жүйесіне де өзгеріс енгізгісі келетін жаңашылдардың пайда бола бастағаны байқалады. Әрине жұмыр жер бетіндегі халық мидай араласқан мына заманда оны теріске шығаруға да болмас. Өйткені адамзат баласы қадым заманан бері бірінен бірі үйренуден, біріндегі жаңалықты екенші бір халықтың алуымен мәдениеті байып, дамып келеді. Дамуға тосқауыл қоюдың мүмкін емес екені белгілі. Бүгінгі күні орыс әдебиетінде баяғы Державин мен Радищев, Пушкин жазған силлабикалық жүйені, яғни ұйқасқа құрылған өлеңдерді «ұйқасты проза» деп атап жүр. Нағыз поэзия деп олар қай өлеңде троптар неғұрлым көп болса, соны ғана мойындаған жөн деген көзқарасты қолдауда. Олардың ойынша поэзияны поэзия ететін оның образдылық сипаты, былайша айтқанда, онда қолданылатын көркемдеуіш құралдардың молдығы.

Олай болса өлеңнің тек мазмұн жағынан ғана емес, форма жағынан да өзгеруі, сол тарапта әр бір ақынның ізденіс жасауы заңдылық. Қазір қазақ поэзиясында ұйқасынан мін таба қоятын өлеңді кездестіре қою қиын. Әсіресе қазіргі жас ақындар өлең ұйқасын керемет меңгеріп алған. Ал өлең мазмұнын прозалық үлгіге жақындатып беру тәсілі Бауыржан Жақып шығармаларынан да байқалады. Мысалы, ақынның соңғы жылдары жазған «Харпут тас қорғаны. Көне қала», «Евфрат өзені» өлеңдерінен соның ізін айқын аңғарамыз.

Хэттер салған іргетасын тас қорған,
Византия мен Ұрымға болған хас қорған.
Одан кейін Селжүктерден қалған бас қорған,
Мұра боп жеттің бүгінгі күнге Османнан.

Отырар, Сауран, Яссыны білесің бе Харпут,
Сақтар, ғұндар, түркілер ұрпағына құлақ түресің бе,
Харпут.

Әрбір келген адамды жүрегіңе сақтағаныңдай,
Мені де ойыңа алып жүресің бе, Харпут.
Сол үшін қалсын осы жыр есінде, Харпут,

Немесе:

Менің бабаларымды көргенсің сен, Евфрат,
Ауыздығын алғанда атын суарғансың сен, Евфрат.
Солардың жалғасы болып сен маған келгенде,
Көзіңе жас іркіп қуанғансың сен, Евфрат [257].

Қазір қазақ поэзиясында да басқа елдердегі секілді өлең сөздің ешқандай өлшемдері мен формасына сәйкес келе бермейтін верлибрлер пайда бола бастаған секілді. Верлибр – деген француздардың «vers libre» еркін өлең деген сөзінен шыққан. Оларда өлеңге тән ұйқас та, ырғақ та, қайталанып келіп отыратын өлшем де кездесе бермейді. Олардың өлеңге ұқсайтын бір жері тек қана бірінің үстіне бірінің текшеленіп өлең сықылды жазылуы. Бірақ оқығанда жай әншейін айтылатын ауызекі сөз сипатты. Мұның пайда болу себебі керемет ұйқасты өлеңдердің шектен тыс троптармен өрнектелуінен, со-

нымен қатар көп жазылуынан және арнайы әдебиеттанушылар болмаса басқа қарапайым адамдар үшін түсінікті болмай қалуынан деп ойлаймыз. Бұл жерде шектен асқан шеберлік пен өлеңнің әдемілігі, көркемдеуіш құралдардың молдығы өлеңнің мазмұнын тереңдетіп, көпшілік қауым оларды түсінбейтін халге жетуінде. Осыдан келіп өлең мазмұнын әдейі оңайлату, саналы түрде жалпыға түсінікті етіп жазу мақсатынан верлибрлер пайда бола бастады.

Ойымызды қорытындылай келгенде Бауыржан Жақып қаламынан өзі өмір сүріп отырған бүгінгі әлемдік өзгерістер, сол қоғамда өмір сүріп жатқан жеке адамның тағдыры, қоршаған орта, табиғат мәселелері қағыс қалмаған. Б. Жақып қазіргі қазақ лирикасының жаңа сапаға көтерілуіне, көркемдік жағынан кемелденіп, мазмұнының заман талабына сай дамуына үлес қосып жүрген көрнекті ақындарымыздың бірі.

Әдебиеттер

- 1 Жақып Б. Айдындағы аспан. – Алматы: Атамұра, 1996. – 192 бет.
- 2 Жақып Б. Уақыт ұршығы. Өлеңдер, балладалар, поэмалар. – Алматы: Жазушы, 2004. – 264 б.
- 3 Жакыпов Б. Көзімнің нұры. – Алматы: Жалын, 1990.

References

- 1 Zhaqyp B. Ajdyndary aspan. – Almaty: Atamyra, 1996. – 192 bet.
- 2 Zhaqyp B. Uaqyt ırshyǵy. Өleңder, balladalar, poemalar. – Almaty: zhazushy, 2004. – 264 b.
- 3 Zhaqypov B. Kөzimniң nұry. – Almaty: Zhalyn, 1990.